

Özkan Bardakçı, *Faire la guerre au XVIIe siècle. Regards croisés sur les guerres austro-ottomanes*, Classiques Garnier, Paris 2025, ss. 476. ISBN 978-2-406-18272-6

DARIUSZ MILEWSKI

Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa
<https://orcid.org/0000-0002-3255-7685> * d.milewski@uksw.edu.pl

W e francuskiej serii naukowej „Constitution de la modernité” jako tom 59. ukazała się monografia poświęcona trzem wielkim wojnom habsbursko-osmańskim, toczonym na Węgrzech w końcu XVI i w ciągu XVII w. Autorem jest historyk turecki Özkan Bardakçı, pracujący we Francji i znany z publikacji poświęconych tym zagadnieniom¹. W swej najnowszej pracy podsumowuje wyniki wieloletnich badań, starając się odpowiedzieć na postawione w tytule zagadnienie – jak prowadzono wojny w XVII w. i na ile działania na froncie węgierskim były specyficzne, na ile zaś typowe dla rozwiązań epoki „rewolucji militarnej” (jak określał to Geoffrey Parker²).

Autor podzielił swoją pracę na siedem dużych rozdziałów – pierwszy wprowadzający i sześć tematycznych. Omawia w nich kolejno działania wojenne na pograniczu osmańsko-habsburskim, organizację militarną granicy (system fortyfikacji³), teatr działań wraz z „małą wojną” i towarzyszącą jej przemocą, codzienność służby wojskowej znanych dowódców, doświadczenia wojenne szeregowych żołnierzy i ludności cywilnej (w tym rabunki, bunt i dezercje) i wreszcie niewolę i cały system ekonomiczny związany z braniem jeńców i ich uwalnianiem za wykupem.

Układ książki jest problemowo-chronologiczny. Nie jest to bynajmniej dzieło w duchu francuskiej szkoły *Annales*, gdzie znajdowałyby się liczne wykresy i dane kwantytatywne, pozyskane wskutek żmudnej kwerendy archiwalnej. Autor przyjął inną metodę. Omawia poszczególne zagadnienia, charakterystyczne dla wojskowości XVII-wiecznej, wybierając ilustrujące je przykłady. Przy każdym zagadnieniu podaje najpierw porcję podstawowych informacji zebranych na podstawie literatury przedmiotu. Następnie konfrontuje te wiadomości z konkretnymi przykładami, zaczerpniętymi z dostępnych mu źródeł drukowanych

¹ Przykładowo: Ö. Bardakçı, *Les hommes face à la guerre. Regards croisés sur les guerres austro-ottomanes au XVIIe siècle*, Nancy 2021; tenże, „De la Longue Guerre de Hongrie” à la „Petite guerre” de Hongrie: Philippe Emmanuel de Lorraine, duc de Mercoeur, et Charles V de Lorraine: deux figures de l’„esprit de croisade” dans les confins de la Chrétienté, w: *Une piété lotharingienne. Foi publique, foi intériorisée (XIIe – XVIIIe siècles)*, red. C. Guyon, Y. Krumenacker, B. Maes, Paris 2022, s. 41-61, tudzież inne prace tego autora publikowane w ostatnich dziesięciu latach przez Centre de recherche universitaire Lorrain d’histoire.

² Zob. G. Parker, *The military revolution. Military innovation and the rise of the West, 1500-1800*, Cambridge University Press 1988.

³ Tu interesujące uwagi o budowie przez Habsburgów w latach 1568-1593 systemu umocnień chroniących tysiąc-kilometrową granicę z Osmanami, tak iż na 100 km granicy przypadało średnio 15 fortów, więcej niż na pograniczu francusko-niderlandzkim, uchodzącym za szczególnie dobrze ufortyfikowane (s. 99-100). Ilustruje to zarówno rozmiar odczuwanego zagrożenia, jak i możliwości organizacyjne krajów habsburskich.

i archiwalnych. Stara się przy tym dobrać co najmniej trzy takie egzemplifikacje odpowiadające poszczególnym wojnom: tzw. długiej wojnie lat 1593-1606, wojnie z lat 1658-1664 i wojnie Ligi Świętej z Osmanami z lat 1683-1699. Dodatkowo stara się, by dla każdego konfliktu podać przykłady tak ze strony habsburskiej (czy szerzej – chrześcijańskiej), jak i osmańskiej. Przykładowo, w rozdziale poświęconym codziennej służbie w wojnach węgierskich („Le service au quotidien dans les guerres de Hongrie”, s. 191-238) analizuje poczynania dowódców: będącego na służbie cesarskiej Philippe’a Emmanuela diuka de Mercoeur i zwycięskiego obrońcę Kanizsy Tiryâkî Hasana paszy (wojna 1593-1606) oraz Jeana de Coligny-Saligny, dowódcy francuskich sił posiłkowych w czasie zwycięskiej bitwy pod Szentgotthárdem stoczonej 1 sierpnia 1664 r. Podobnie, omawiając losy jeńców wojennych, daje przykłady z pamiętników spisanych przez przedstawicieli obu stron (Ferenc Wathay, wzięty do niewoli po upadku Székesfehérváru w 1602 r. i zwolniony w 1606, oraz Osman Ağa, więziony jedenaście lat od zdobycia Lippy w 1688 r. do pokoju karłowickiego w 1699 r.).

Przyjęta metoda ma swoje zalety i wady. Umożliwia ona Autorowi uniknięcie żmudnych – i nużących czytelnika – rozważań kwantytatywnych, które pozwoliłyby ustalić statystyczne dane dotyczące poszczególnych zagadnień. Warto dodać, że przeprowadzenie takich badań dla tak długo trwających wojen byłoby chyba zadaniem przekraczającym siły jednego historyka. W zamian czytelnicy otrzymują barwne obrazki z „życia wojennego”, na podstawie których mogą sobie wyrobić własną opinię o tym, jak wyglądało nowożytne tytułowe „prowadzenie wojny” między chrześcijanami a muzułmanami. Zabieg ten wpływa bez wątpienia korzystnie na odbiór książki – czyta się ją po prostu dobrze, narracja wciąga niczym powieść z gatunku płaszcza i szpady. Pozwala też Autorowi szczegółowo przyjrzeć się poszczególnym przypadkom, co jest właściwe dla wylansowanej przez Emmanuela Le Roy Ladurie metodologii mikrohistorii⁴. Na ile jednak tworzące barwny kolaż podane przykłady są reprezentatywne dla całości problemu, to już zupełnie inny problem.

Autor często odwołuje się do źródeł francuskich i analizuje przykłady udziału Francuzów w wojnach habsbursko-osmańskich (na co niewątpliwie wpłynęły tak praca Autora we Francji, jak i czytelnicy, do których książka jest w pierwszym rzędzie adresowana). Widać też tendencję do dokładniejszego omawiania dwóch pierwszych wojen, które zakończyły się ciężko wywalczonymi i w sumie drobnymi, ale jednak sukcesami Porty Otomańskiej. Przykładów z ostatniej wojny jest zdecydowanie mniej.

Mocną stroną książki jest wykorzystanie źródeł osmańskich, z reguły trudno dostępnych badaczom europejskim. Trzeba też od razu zaznaczyć, że tak baza źródłowa, jak i bibliografia literatury przedmiotu są solidne i dobrze świadczą o przygotowaniu Autora do realizacji podjętego zadania. Co ciekawe, nie brakuje w nich również odwołań do źródeł i publikacji polskich, aczkolwiek mają one w książce znaczenie marginalne.

Ewidentnych błędów trudno się dopatrzeć. Można dyskutować z propozycją Autora, by datować początek drugiej z omawianych wojen już na rok 1658, kiedy to Osmanowie rozpoczęli pacyfikację Siedmiogrodu. W rzeczy samej, wybuch otwartego konfliktu między Portą a Cesarstwem w 1663 r. był konsekwencją zaangażowania się Leopolda I w obronę rozgromionych przez Turków Siedmiogrodzian, jednak działania poprzedzające wtargnięcie

⁴ Klasyczne dzieło: E. Le Roy Ladurie, *Montaillou: village occitan de 1294 à 1324*, Paris 1975 (wyd. polskie: *Montaillou, wioska heretyków 1294-1324*, tłum. E.D. Żółkiewska, Warszawa 1988). Zwięzłe omówienie metodologii mikrohistorii: E. Domańska, *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach*, Poznań 1999, s. 230-246.

armii osmańskiej na habsburskie Węgry w 1663 r. można uważać raczej za preludium wojny. Zdarzyło się również Autorowi pomylić chana krymskiego Mehmeda IV Gireja z jego następcą Adil Girejem (s. 87 – przy opisie rozpoczęcia działań wojennych przeciw Jerzemu II Rakoczemu w latach 1657-1658). Dość zabawnie wygląda też zapis imienia króla – „Jean Sobieski III”, s. 334 – sugerujący, że poprzedzało go dwóch innych Janów Sobieskich. Są to jednak potknięcia, które nie umniejszają wartości poznawczej dzieła.